

Інна Головка

Новий науковий погляд на історію [Рецензія на книгу П.Гай-Нижника «Податкова політика Центр.Ради, урядів УНР, УД, УСРР»]

Опубліковано: *Головка І. Науковий погляд на історію // Вісник податкової служби України. - 2007. - № 41. - С. 78-80.*

Нині органи Державної податкової служби України інтенсивно розвиваються, активно накопичуючи власні форми й методи діяльності. Тож незаперечною є актуальність дослідження і вивчення багатого історичного досвіду українського державотворення, зокрема у сфері оподаткування.

Проаналізувавши праці вітчизняних учених, присвячені вивченню історії податкової політики, можна стверджувати: наукових досліджень щодо вкрай важливого періоду національно-визвольної боротьби і спроби розбудови української державності в 1917 - 1921 рр. явно бракує. Тому книга кандидата історичних наук Павла Гай-Нижника "Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917 - 1930 рр.)" (К.: Цифра-друк, 2006), безумовно, має зацікавити істориків, економістів, фінансистів.

Павло Гай-Нижник належить до плеяди молодих учених, які відкривають нові горизонти наукового погляду на історію розвитку фінансово-правових відносин цього періоду, зокрема оподаткування. На основі широкого спектра документальних джерел та архівних матеріалів, більшість з яких уперше стали доступними для наукових досліджень, висвітлено доволі специфічний напрям розбудови національної державності в податковій сфері в період існування Української Народної Республіки (УНР), Української Держави (Гетьманату Павла Скоропадського) та Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) з часу утворення Української Центральної Ради в 1917 р. до завершення періоду непу та початку податкової реформи 1930 р. Спираючись на унікальні документальні

джерела, автор створив розмаїту та багатогранну картину процесу формування податкової системи в Україні на початку ХХ ст., що супроводжувався складними політичними перипетіями, соціально-економічними перетвореннями й навіть катаклізмами.

У першому розділі видання скрупульозно й детально проаналізовано історіографію та літературні джерела, що досліджують історію податкової політики українських урядів. Так, автор зосереджує увагу на тих нечисленних працях, що допомагають сучасним історикам у дослідженні податкової політики за часів Центральної Ради. Насамперед ідеться про двотомник "Українська Центральна Рада. Документи і матеріали", на сторінках якого дослідники знайдуть цікаві й важливі матеріали, зокрема, з питань офіційної податкової політики України тієї доби. Історіографія податкової політики радянського уряду в Україні, що охоплює часи воєнного комунізму та нової економічної політики (1919 - 1930 рр.), є значно об'ємнішою. Особливу увагу в монографії приділено працям радянських дослідників 1920 - 1930 рр., написаним ще напередодні сталінського терору. Багато документів автор наукового дослідження виявив у офіційних виданнях владних структур УНР.

Проаналізувавши у наступному розділі книги численні державні законодавчі документи періоду діяльності української Центральної Ради та урядів Української Народної Республіки з березня 1917 р. по квітень 1918 р., відозви та звернення до народу, дослідник наголошує на безсистемності та фрагментарності тогочасного податкового законодавства. Держава існувала, по суті, за рахунок добровільних внесків, позичок, одноразових примусових податків. Приміром, украй непопулярною стала ідея так званого посімейного оподаткування, яке важким тягарем лягло передусім на селянство, тривали дискусії і щодо поземельного оподаткування. Збільшення податкових надходжень планувалося здійснювати шляхом "підвищення оподаткування" заможних верств населення, для чого передбачалося запровадження прогресивного оподаткування маєтків. Оскільки самі урядовці зізнавалися в тому, що всі прямі податки не сплачувалися, то головне завдання полягало в пошуку "способів для того, щоб платилися ті податки, які уже встановлено". Причому більшість проблем, які поставали перед урядами УНР, були спричинені тим, що нормативною базою для діяльності новоутворених державних органів залишалося передусім російське законодавство. За короткий час своїх повноважень Центральна Рада не внесла суттєвих змін до податкового законодавства, хоч і мала такі наміри під час

підготовки нових законопроектів. Не було встановлено чіткого механізму справляння податків. Тому автор дійшов висновку, що урядовці проявили себе насамперед як "самодіяльні диспутанти, а не практики-фахівці державотворення".

Визначальною для долі української державності у ХХ ст. стала Українська революція 1917 - 1921 рр. Саме Гетьманат був її вирішальним періодом як хронологічно, так і тому, що саме тоді завершилося соціальне та національно-політичне розмежування українського суспільства, що й стало однією з головних причин поразки національно-визвольної боротьби.

Історія Української Держави 1918 р. не випадково викликає особливий інтерес вітчизняних і зарубіжних науковців, політиків. Адже правління Павла Скоропадського - це унікальний досвід планомірної національно-державної розбудови в революційних умовах. Так, особливостям утворення податкових органів Української Держави за Гетьманату Павла Скоропадського присвячено третій розділ книги Павла Гай-Нижника, в якому йдеться про те, що налагодження загальнодержавної податкової системи уряд почав з перших днів свого існування. Тоді було створено й належні умови для роботи податківців. Вивчаючи державні документи того періоду, спогади сучасників і дослідників, автор аналізує причини поступового занепаду економіки. Недосконалість податкової системи, відсутність жорсткого і постійного державного контролю давали змогу легко приховувати доходи. Причинами дестабілізації податкової системи були і світова війна, й революція, і хаос в роботі Центральної Ради, неоднозначна та суперечлива внутрішня й зовнішня соціально-політична й економічна ситуація. Гетьман не руйнував докорінно російську модель податкового механізму, але дещо модернізував царське законодавство відповідно до обставин. Автор досліджує систему податкових зборів, організацію державної податкової служби за Гетьманату. На підставі низки законодавчих документів науковець засвідчує прагнення Павла Скоропадського поповнити державну скарбницю шляхом підвищення ставок деяких податків та відновлення системи їхнього збору.

Проведення податкової політики більшовиків, зокрема за часів воєнного комунізму, здійснювалося з огляду на головну мету радянської влади - знищити розмежування на класи, усупільнивши приватну власність на засоби виробництва. Аналізуючи законодавчі акти-ультиматуми РНК УСРР та декрети більшовицької Росії щодо

силоміць нав'язаної українцям продрозверстки, автор ідентифікує їх як запровадження жорсткого монопольного права держави на сільськогосподарську продукцію, а трудові й гужові повинності, конфіскації та контрибуції - як хаотичні та свавільні заходи влади, які не давали бажаних результатів, а передусім були спрямовані на знищення приватної власності та приватних форм господарювання, що й призвело до глибокої економічної кризи. Подальшому піднесенню та відносній стабілізації держави сприяла нова економічна політика, що давала шанс на відновлення приватновласницьких відносин. Однак такий перебіг подій ставив під загрозу економічну доктрину більшовицької партії і, як наслідок, її політичну монополію на владу. Тому виникла потреба у зміні фінансової політики держави, що й спричинило податкову реформу 1930 р.

Книга кандидата історичних наук Павла Гай-Нижника цікава й пізнавальна не лише для фінансистів та фахівців-податківців, а й для широкого кола читачів. Її наукова цінність полягає насамперед у тому, що автор, не нав'язуючи власних поглядів, спирається на нові історичні джерела, переконливо й аргументовано коментує їх. При цьому залишає читачеві простір для роздумів, усебічного аналізу, ґрунтовних узагальнень.

Інна ГОЛОВКО

Джерело: http://www.visnuk.com.ua/srv5/article/one/Novyi_nauk.html